

Ondrej
Marchevský

Prešovská univerzita
v Prešove

K jednému jubileu I. Kanta v časopise *Voprosy filosofii*

On an Anniversary of I. Kant in the Journal *Voprosy filosofii*

Abstract: The presented paper is a supplement to Russian Kantian research of the Russian Kantiana in various intellectual environments (academies, scientific societies, philosophical journals), which was initiated in 1994 by A. I. Abramov. The presented text focuses on one of the journals – *Voprosy filosofii* – and the papers of T. I. Oyzerman, V. S. Shvyrev and O. G. Drobnitskij that were published on the occasion of the 250th anniversary of the birth of I. Kant in the 4th issue of 1974. These papers are a research challenge in the way they are bound to both the theoretical and practical part of Kant's philosophical legacy. Equally stimulating is the fact that the papers appeared during a period, which, not only in the Western environment, is described as of little value, burdened by dialectical and historical materialism, or is even characterised by endangering authors who wanted to write differently. Analysing these anniversary papers sheds more light on the Soviet era of the formation of philosophy and the history of philosophy. On the example of T. I. Oyzerman, the text tries to illustrate how the intellectual and philosophical authorities of the Soviet era were able to deal with ideological requirements, without fundamentally damaging the professional value of the research.

Keywords: anniversary papers, Kantian research, practical philosophy, Soviet philosophy, theoretical philosophy, *Voprosy filosofii*

K jednému jubileu I. Kanta v časopise *Voprosy filosofii*

Abstrakt: Predkladaný text predstavuje doplnenie skúmaní ruskej kantiany v rôznych intelektuálnych prostrediach (akadémie, vedecké spoločnosti, redakcie filozofických časopisov), ktoré v roku 1994 inicioval A. I. Abramov. V prostredí jedného z týchto časopisov – *Voprosy filosofii* – sa pohybuje aj predkladaný text. Presnejšie formulované, bude zameraný na jubilejné štúdie T. I. Ojzermana, V. S. Švireva a O. G. Drobnického, publikované pri príležitos-

ti 250. výročia narodenia I. Kanta v 4. čísle roku 1974. Tieto štúdie predstavujú svoju bádateľskú výzvu tým, že sa obsahovo viažu tak na teoretickú, ako aj na praktickú časť Kantovho filozofického odkazu. Nemenej stimulujúcim je aj fakt, že ide o štúdie z obdobia, ktoré je, a to nie len v západnom prostredí, označované za málo hodnotné, zaťažené dialektickým a historickým materializmom, či až ohrozovaním autorov, ktorí chceli písať inak. Práca s týmito jubilejnými štúdiami by mohla vrhnúť viac svetla na sovietsku epochu formovania filozofie a dejín filozofie. V postave T. I. Ojzermana sa text snaží priblížiť, ako intelektuálne a filozofické autority sovietskej epochy dokázali s ideologickými požiadavkami narábať, a to bez zásadnej ujmy na odbornej hodnote skúmanej problematiky.

Kľúčové slová: Voprosy filosofii, kantiana, jubilejné štúdie, teoretická filozofia, praktická filozofia, sovietska filozofia

Pri mapovaní ruskej „kantiany“ v takých prostrediach, akými sú univerzity, duchovné akadémié, vedecké a odborné spoločnosti a v zásadnej miere aj redakcie časopisov, sa vykonalo mnoho práce, ktorej výsledky sa pretavili do podoby hodnotných vedeckých štúdií.¹ Zároveň je však potrebné doložiť, že je ešte na čom pracovať, a predkladaný text by rád prispel aspoň malým dielom k tejto práci. Bude parciálnym príspevkom pri skúmaní fenoménu ruskej „kantiany“ v prostredí tvorenom redakciou i samotným časopisom *Voprosy filosofii*.

Zachytiť do podoby komplexnejšej štúdie tak bohaté tvorivé prostredie, akým sú *Voprosy filosofii*, si vyžaduje nevyhnutnú redukciu či selekciu, čo vnímame ako tvorivú príležitosť.

Pohľad na tradíciu tohto časopisu, ktorá je formovaná od roku 1947, odhaľuje niekoľko formátov, do ktorých je činnosť časopisu a jeho redakcie projektovaná. Okrem klasických štúdií a článkov, správ, recenzií, recenzných

¹ Máme predovšetkým na mysli štúdie, ktoré sa venujú charakteristike reflexii odkazu Kanta v jednotlivých ruských prostrediach: duchovné akadémié Abramov, A. I.: Kant v ruskoj duchovno-akademičeskoj filozofii. In: *Kant i filosofija v Rossii*. Eds. Z. A. Kamenskij – Žučkov, V. A. Moskva: Nauka, 1994, s. 81–113. *Kant-Studien* ako jedno z prostredí ruských reflexii zachytáva Salikov, A.: Russian Contribution to the International Kant Studien from the Late 19th Century until the Present Day: An Analysis of Publicationst in Kant-Studien. Dostupné na: <https://con-textoskantianos.net/index.php/revista/article/view>. [Citované 20. 10. 2021]. A. I. Abramov sa tiež venuje ruskému vydaniu časopisu *Logos* Abramov, A. I.: O ruskom kantianstve i neo-kantianstve v žurnale Logos. In: *Kant i filosofija v Rossii*. Eds. Z. A. Kamenskij – Žučkov, V. A. Moskva: Nauka, 1994, s. 227–247. Možno tiež spomenúť S. A. Černova Černov, S. A.: Kriticism i misticizm (Obzor kantianstva v žurnale Voprosy filosofii i psichologii). In: *Kant i filosofija v Rossii*. Eds. Z. A. Kamenskij – Žučkov, V. A. Moskva: Nauka, 1994, s. 114–150.

štúdií, prekladov, poznámok a komentárov k prekladom sa objavujú aj osobitné formáty. Je medzi ne možné zaradiť publikované vystúpenia pri zasadnutí okrúhlych stolov a tiež jubilejné prednášky publikované ako štúdie. Práve do tohto formátu náš text nahliada. Presnejšie formulované, bude zameraný na jedno z jubileí – 250. výročie narodenia I. Kanta. Pri tejto príležitosti boli v čísle 4 z roku 1974 publikované štúdie T. I. Ojzermana *Učenie I. Kanta o veciach osebe a noumenách*, V. S. Švireva *Kantovo učenie o syntetickom apriori a súčasná metodológia vedy*, O. G. Drobnického *Kant – etik a moralista*. Zmieným „gratulantom“ sa budeme venovať z nasledujúcich dôvodov. Obsahovo sa ich štúdie viažu tak na teoretickú, ako aj na praktickú časť Kantovho filozofického odkazu, teda jeho teoretickú a praktickú filozofiu. Sú to texty z obdobia, ktoré je, a to nie len v západnom prostredí, označované za málo hodnotné, zaťažené dialektickým a historickým materializmom, či až ohrozovaním autorov. Práca s týmito jubilejnými štúdiami by mohla vrhnúť viac svetla na sovietsku „dobu temna“.

O texte O. G. Drobnického je možné povedať, že sa po obsahovej stránke striktnie venuje praktickej časti Kantovej filozofie, jeho etickému a morálno-filozofickému odkazu. Eminentným záujmom O. G. Drobnického je rekonštruovať tie teoretické problémy v oblasti etiky a morálnej filozofie, ktoré ako prvý odhalil Kant a tým vytvoril východisko pre ďalší rozvoj filozofického myslenia, kultúry myslenia, prejavy ktorej je možné badať až do súčasnosti. Máme na zreteli „štýl“ argumentácie Drobnického a jeho prípadných nasledovníkov. Pri rekonštrukcii zásadných zlomov, ktoré Kant prináša etickému diskurzu, zdôrazňuje Drobnickij ako prvý z motívov pôvod etiky: „Osobitosť Kanta spočívala práve v tom, že vo svojej etike odmietol vidieť prírodu ako základ morálky. Človek v ponímaní Kanta nie je prirodzene dobrý ani zlý, presnejšie je jedným i druhým, a dejiny sú unášané inam než smerom, ktorý určuje morálny zákon.“² Práve tento antropologický predpoklad vzťahujúci sa k morálke považuje Drobnickij za jedno zo zásadných odhalení Kanta, ktoré bolo predmetom ďalšieho filozofického a etického uvažovania, a zároveň je možné tento motív považovať za jednotiacu líniu Drobnického výkladu Kanta, o čom svedčí aj táto poznámka: „Kantovi – rigoristovi zároveň nie je možné uprieť triezvosť a obozretný cit čestnosti v pohľade na človeka.“³ Z týchto základov Drobnickij vedie svoju rekonštrukciu cez rad zásadných motívov Kantovej etiky a, je možné povedať, aj širšie vnímanej praktickej filozofie, ako napríklad slobodná vôľa a jej dopady na ľudské konanie, motív slobody vo viacerých aspektoch či špecifikáciách toho, čím morálka je.

² Drobnickij, O. G.: Kant – etik i moralist. *Voprosy filosofii*, 27(4), 1974, s. 141.

³ Ibid., s. 148.

Texty T. I. Ojzermana a V. S. Švireva ukazujú tematickú blízkosť, pohybujú sa v oblasti epistemologického uvažovania Kanta a jeho dopadov na vybrané pridružené otázky.

Ojzermanov prístup je jasne zameraný na podrobnú a kontextuálnu analýzu Kantových motívov veci osebe a vzťahu k noumenám:

Predsa Kant nikdy neskúmal noumená ako veci osebe. Vec osebe nie je podľa jeho názoru ideou čistého rozumu, je základnou premisou transcendentálnej estetiky, t. j. učenia o zmysloch (...). Čo sa týka noumen, nemajú nijaký súvis so zmyslovým vnímaním a s procesom poznania vôbec.⁴

Je pozoruhodné ako vecne do tohto kontextu dokáže Ojzerman zahrnúť aj pokuk na motív slobody spojený s jeho praktickou filozofiou. Švirev sa sústreďí na otázky syntetického apriori Kanta, pričom poukazuje na to, že „syntetické apriori nie je len parciálnou témou jeho gnozeológie. Je vyjadrením špecificnosti názorov Kanta na podstatu vedeckého poznania.“⁵ Uvedení autori sa ale zásadne líšia úrovňou a prístupom k spracovaniu vybraných tém.

Ak je o texte, ktorý je písaný ako jubilejný, možné uvažovať nielen ako o hodnotnej rozprave svojím obsahom, ale aj schopnosťou stimulovať ďalšie bádania a diskusie o „jubilatovi“, teda Kantovi, tak za takýto text rozhodne možno považovať práve ten Ojzermanov. Pri letmom pohľade by sa síce mohlo zdať, že v otázke veci osebe je Ojzerman apologetom Kanta pred religiózne orientovanou kritikou F. Jakobyho. Mohlo by sa zdať, že hoci Ojzerman súhlasí s tým, že „protirečenia kantovského učenia o veciach osebe sú nespochybniteľné“,⁶ o Jakobiho prístupe píše ako o chybnom. Omyl Jakobiho „spočíva v tom, že negatívne hodnotí protirečenia, ktoré odhalil.“⁷ Avšak bližší pohľad nám umožní pochopiť, že k častému pertraktovaniu Kanta ako religiózneho filozofa a k jeho otváraniu cesty viere má Ojzerman mimoriadne rezervovaný postoj. Dokladujú to jeho poznámky ku *Kritike čistého rozumu*. Ojzerman konfrontuje známu pasáž z tohto diela, kedy Kant deklaruje, že je potrebné ohraničiť poznanie, aby sa uvoľnil priestor pre vieru, s menej častou myšlienkou z tohto diela, kde Kant zdôrazňuje, že rozum je potrebné ohraničiť, aby nestrácal prepojenie s empirickými podmienkami a nepúšťal sa do oblastí transcendentných základov. Kvázi polemiku s F. Jakobym Ojzerman

⁴ Ojzerman, T. I.: Učenie Kanta o veščach v sebe i noumenach. *Voprosy filosofii*, 27(4), 1974, s. 123.

⁵ Švirev, V. S.: Kantovo učenie o sintetičskom apriori i sovremennaja metodologija nauki. *ibid.*, s. 129.

⁶ Ojzerman, T. I.: Učenie Kanta o veščach v sebe i noumenach, *ibid.*, s. 117.

⁷ *Ibid.*, s. 117.

uzatvára rzným konštatovaním: „Inými slovami, Kant tu ponúka ohraničenie metafyzických a teologických nárokov rozumu.“⁸

O metóde poznania, t. j. o prístupe syntetického apriori sa u Švireva dozvedáme, že

stanovuje interpretáciu kľúčových problémov, ktoré sú spojené s pochopením štruktúry poznania a mechanizmov poznávacej činnosti vo vede. Principiálna filozoficko-gnozeologická neudržateľnosť tejto koncepcie, tak ako bola sformulovaná Kantom, určená jej idealistickým a apriórnym charakterom, je zjavná. Zároveň však v doktríne syntetického apriori Kant dokázal odhaliť niektoré podstatné črty vedeckého poznania, ktoré nemôže ignorovať ani jedna teoretickovedná a metodologická koncepcia, pretendujúca na adekvátnu analýzu vedy.⁹

Vyššie uvedené konštatovania Švireva vedú k očakávaniu, že budú nasledovať úvahy o pôvodnej tvorbe Kanta, ktoré by mali viesť k formulovaniu autorovho stanoviska, ako to môže čitateľ vidieť v prípade Ojzermana. Švirev ale pokračuje „akýmsi“ nie úplne jasne vyprofilovaným prehĺbením problému. To spočíva v nejasnom zakomponovaní motívu apriórnych základov medzi interpretačné premenné: „Apriórne základy predstavujú nevyhnutné podmienky či premisy, ktoré tvoria fundamenty tohto systému.“¹⁰ Z autorových indikácií je badateľné, že apriórne základy predstavujú niečo širšie, čoho súčasťou je syntetické apriori a zároveň dosť komplikovaný motív u Kanta: „Apriórne základy hodnotí ako fundamentálne zákony vedy. Toto nerozlíšenie pojmov apriórnych základov metodologických postulátov, ktoré tvoria fundamenty prírodovedného štýlu myslenia tejto doby, od fundamentálnych zákonov konkrétnych teórií, akceptovaných v rámci tohto štýlu myslenia, vytvára zjavnú nejasnosť vo výklade syntetických apriórnych právd.“¹¹ Autor ale v zlomových momentoch výkladu čitateľovi svoj postoj neprezentuje, čo je nedôsledné vzhľadom na zdôrazňovaný zámer autora reflektovať syntetické apriori ako zásadnú (no stále len) časť Kantovej epistemologickej a teoretickovednej koncepcie. To sa autorovi nedarí ani v závere textu, kde sa nachádza pomerne rozsiahla poznámka pod čiarou; jej poslanie je nejasné a umiestnenie rozhodne nevhodné. Autor zdôrazňuje, že vzťah medzi apriórnymi základmi a syntetickým apriori je zložitý, no sám k jeho ozrej-

⁸ Ibid., s. 120.

⁹ Švirev, V. S.: Kantovo učenie o sintetičeskom apriori i sovremennaja metodologija nauki. *ibid.*, s. 129.

¹⁰ Ibid., s. 132.

¹¹ Ibid., s. 133.

meniu neprispieva. Nechce sa nám akceptovať vysvetlenie v takejto všeobecne platnej, no odborne a explanačne sterilnej podobe, bez výpovednej hodnoty (lebo by ju bolo možné prisúdiť celému radu obdobných epistemologických postojov):

A teda, gnozeologickým zdrojom kantovského apriorizmu sú reálne okolnosti, to, že vedecké skúmanie vždy predpokladá istý východiskový náhľad na svet, ktorý poznanie v danej oblasti predchádza, to, že pri jeho základoch sú isté zovšeobecnené predstavy o predmete, a tiež to, aké miesto by mal mať v systéme vedeckého poznania.¹²

Naopak, situácia je autorom ešte viac exponovaná zakomponovaním motívu „jednotlivých zákonov vied“¹³ a hlavne nejasne koncipovanými dejinno-filozofickými vsuvkami. Tie sú nasmerované do obdobia pred Kantom (poukázanie na Davida Huma). Zakomponovaný je aj element ruský, keď sa Šviren odvoláva na predslov Ojzermana k vydaniu *Kritiky čistého rozumu* z roku 1964. Šviren zachytáva aj filozofické názory, formujúce sa po Kantovi – venuje sa Rudolfovi Carnapovi, Thomasovi Kunovi či Imre Lakatosovi, pričom posledne menovaný de facto uzatvára uvažovania Švireva o probléme syntetického apriori.

Voči uvedeným kritickým poznámkam by bolo možné namietat, že naznačiť rámce a hranice problému je možné považovať za odborne náležité, resp. jedná sa o polemiku bádateľov. Takáto námietka by ale nemohla byť v prípade Švireva prijímaná. Prístup Švireva je nedôsledný a nekorešponduje so zámerom textu, ktorý v jeho úvode formuloval.

Ako bolo uvedené, obaja reflektujú dejinno-filozofický aspekt Kantovho uvažovania, teda snažia sa identifikovať zdroje a podnety jeho filozofie a zároveň poukazujú na rozpracovanie či revíziu Kantových postojov v ruskom prostredí a aj v neskorších obdobiach vývoja filozofického myslenia na západe. Je možné tvrdiť, že na rozdiel od Švireva je Ojzermanovo využitie dejinno-filozofických presahov funkčné. Prejavuje sa aj v tom, že rôznorodé interpretovanie veci osebe v dejinách myslenia mohlo byť podmienené formujúcimi sa a kumulujúcimi poznatkami prírodných vied: „Dokonca aj v prvej polovici 19. storočia Engels poznamenáva, že organické látky boli chemikmi považované za tajomné veci osebe.“¹⁴ Ojzerman dokáže hodnotne prepájať interpretáciu Kantovho učenia hlavne s novovekým myslením 17. storočia, ako aj dobovo modernejšími, súčasnejšími (aktuálnejšími) in-

¹² Ibid., s. 135.

¹³ Ibid., s. 134.

¹⁴ Ojzerman, T. I.: Učenie Kanta o veščach v sebe i noumenach, ibid., s. 119.

terpretáciami západnej proveniencie, dokonca komunikuje aj s ruskou mysliteľskou tradíciou, ako tomu nasvedčuje príklad (osobnosť) Leva Šestova. Ide o ďalšiu z pútavých častí jeho prístupu, ktorá má potenciál rozvíjať diskusie o Kantovom odkaze.

Spomedzi všetkých troch gratulantov je práve Ojzermanov text najviac zatažený leninskými a marxistickými presahmi, tie (až na pasáž Engelsa) narúšajú celistvosť a argumentačnú silu textu. Je však možné uvažovať o tom, že boli dobovo podmienené, resp. z ideologického hľadiska nevyhnutné, čoho si bol T. I. Ojzerman zrejme vedomý. Ojzerman takto „oslobodil“ ďalších „gratulantov“ k jubileu od nevyhnutnej dane za možnosť písať a publikovať vo *Voprosoch filosofii*.

A tak nebolo pre Ojzermana ničím jednoduchým na jednej strane prieŕiŕ obet na oltár v podobe kvázi identifikácie s marxisticko-leninskou ideológiou, na druhej strane manifestovať odbornosť, tvorivosť a ideologickosť vo vzťahu ku Kantovi. V konečnom dôsledku Ojzermanova otvorenosť, schopnosť stimulovať kritické uvažovanie (na rozdiel od podivného konkludovania Švireva) sa prejavuje aj v momente, keď hovorí:

Bolo by trestuhodnou krátkozrakosťou vyčítat filozofovi, že neposkytol logicky konzistentnú definíciu veci osebe. V tomto prípade by definícia predstavovalo únik od problému, ktorý chcel Kant vymedziť, a tak odhaliť celú jeho zložitosť.¹⁵

Vyššie uvedené úvahy, stimuly či podnety by bolo možné považovať za Ojzermanov skutočný vecný záver jubilejnej štúdie, teda nejde o ideologickú floskulu, ktorú do záveru textu formálne zakomponoval.

T. I. Ojzermana možno považovať za jedného z autorov, ktorý sa svojím pôsobením výrazne podpísal pod formovanie kantovských skúmaní na stránkach tohto časopisu. Nakoniec T. I. Ojzerman sprevádzal život časopisu dlhé desaťročia, ba je možné povedať, že časopis bez neho existuje len krátko. Je autorom hodnotenia, ktorým by sme si dovolili uzatvoriť náš text: „Skromnosť génia, to nie je skromnosť jeho intelektuálnych ambícií (tie sú grandiózne), skôr skromnosť jeho správania, jeho každodenného života, jeho vzťahov s tými, s ktorými sa stýkal. Taký bol Immanuel Kant.“¹⁶ Aj keď píše o Kantovi, sme presvedčení, že tým zároveň vypovedá aj o sebe a svojom prístupe k filozofii a jej dejinám.

¹⁵ Ibid., s. 127.

¹⁶ Ojzerman, T. I.: Kant i Gegeľ kak istoričeskie ličnosti. In: *Voprosy filosofii*, 59(11), 2009, s. 144.

Bibliografia

- ABRAMOV, A. I., 1994. Kant v ruskoj duchovno-akademičeskoj filosofii. In: Z. A. Kamenskij – Žučkov, V. A., eds. *Kant i filosofia v Rossii*. Moskva: Nauka, s. 81–113. [Абрамов, А. И.: Кант в русской духовно-академической философии. In: Кант и философия в России. Eds. З. А. Каменский – Жучков, В. А. Москва: Наука. 1994а. с. 81–113]
- ABRAMOV, A. I., 1994. O ruskom kantianstve i neokantianstve v žurnale Logos. In: Z. A. Kamenskij – Žučkov, V. A., eds. *Kant i filosofia v Rossii*. Moskva: Nauka, s. 227–247. [Абрамов, А. И.: О русском кантианстве и неокантианстве в журнале Логос. In: Кант и философия в России. Eds. З. А. Каменский – Жучков, В. А. Москва: Наука. 1994b. с. 227–247]
- ČERNOV, S. A., 1994. Kriticism i misticizm (Obzor kantianstva v žurnale Voprosy filosofii i psichologii). In: Z. A. Kamenskij – Žučkov, V. A., eds. *Kant i filosofia v Rossii*. Moskva: Nauka, 1994, s. 114–150. [Чернов, С. А.: Критицизм и мистицизм (Обзор кантианства в журнале Вопросы философии и психологии). In: Кант и философия в России. Eds. З. А. Каменский – Жучков, В. А. Москва: Наука. 1994. с. 114–150]
- DROBNICKIJ, O. G., 1974. Kant – etik i moralist. In: *Voprosy filosofii*, 27(4), s. 141–153. [Дробницкий О. Г.: Кант – этик и моралист. In: *Вопросы философии*, 27(4), 1974, с. 141–153.]
- OJZERMAN, T. I., 2006. Kant i Gegeľ kak istoričeskie ličnosti. In: *Voprosy filosofii*, 59(11), s. 140–154. [Ойзерман Т. И.: Кант и Гегель как исторические личности. In: *Вопросы философии*, 59(11), 2006, с. 140–154.]
- OJZERMAN, T. I. 1974. Učenie Kanta o veščach v sebe i noumenach. In: *Voprosy filosofii*, 27(4), s. 117–128. [Ойзерман Т. И.: Учение Канта о вещах в себе и noumenach. In: *Вопросы философии*, 1974, роč. 27, č. 4. с. 117–128.]
- SALIKOV, A.: Russian Contribution to the International Kant Studien from the Late 19th Century until the Present Day: An Analysis of Publicationst in Kant-Studien. Dostupné na: <https://con-textoskantianos.net/index.php/revista/article/view>. [Citované 20. 10. 2021].
- ŠVIREV, V. S., 1974. Kantovo učenie o sintetičeskom apriori i sovremennaja metodologija nauki. In: *Voprosy filosofii*, 27(4), s. 129–140. [Швирев В. С.: Кантово учение о синтетическом априори и современная методология науки. In: *Вопросы философии*, 1974, роč. 27, č. 4. с. 129–140.]

Text je výstupom riešenia grantovej úlohy VEGA 1/0280/18 „*Kant a filozofia dejín*“.

doc. Mgr. Ondrej Marchevský, PhD.

University of Prešov

Prešov, Slovakia

ondrej.marchevsky@unipo.sk

ORCID: 0000-0002-3951-7053